

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

Mircea Horubeț

Abstract: *Context is a key concept in pragmatics. Being a very complex category there are lots of approaches to it. The role of context in communication has become a matter of interest since sign ceased to be considered only in the system it belonged to and began to be analyzed in use. The distinction made between “sentence” and “utterance” had as immediate consequence the understanding of the crucial role played by the context in interpretation. The most revolutionary contribution to the matter was brought by Austin and Grice; the former states that the very act of producing an utterance is meaningful (it adds meaning to the content of the sentence) and the latter makes the distinction between “what is said” and “what is meant”, thus laying focus not on the meaning of the sentence but on the speaker’s communicative intention. Context has generally been considered similar to ‘communicative situation’, ‘circumstances of the act of communication’, ‘social, psychological and physical environment’ etc. In other words, it has been seen as a set of objective entities, of different nature, which play a role in interpreting the meaning of an utterance. It is the relevance theory which, for the first time, approaches the context as a psychological construct, as a set, not of physical entities, but as one of hypothesis. An utterance is relevant to a receiver when it yields positive cognitive effects: contextual implications (new hypothesis about the states of affairs in the world), strengthening, revision or abandonment of the already existing hypothesis.*

Key words: *context, meaning, intention, relevance, cognitive effect, implication, processing effort, communication, interpretation, hypothesis, implicated premise, implicated conclusion.*

I. Introducere

Contextul este una dintre noțiunile cel mai frecvent folosite în ultimul timp în lingvistică în general, în teoria comunicării și pragmatică, în special. Urmare a acestui fapt, ar

trebui să existe deja definiții ale conceptului de *context*, care să corespundă abordărilor din diferite perspective: filosofică, lingvistică, pragmatică etc. Paradoxal sau nu, se pare că nu există nici o definiție, ci doar încercări izolate de explicare / descriere a extensiunii conceptului, a presupusei structuri a acestuia. Destul de frecvent, în special în studiile „tradiționale”, termenul este folosit pentru a explica/descrie diverse aspecte ale procesului de comunicare, fără ca acesta (termenul) să fie definit, ca și cum ar fi o noțiune de la sine înțeleasă. Un sâmbure de adevăr există în această abordare; în limbajul cotidian cuvântul *context* este foarte des folosit și, evident, nu ridică nici o problemă de interpretare. Într-un schimb ca

A: *Vasile a spus că nu vrea să te mai vadă.*

B: *În ce context a spus-o?*

context este, de regulă, interpretat ca fiind sinonim (parțial) cu *împrejurări/ condiții/ circumstanțe*.

Pentru a ne apropia de semnificația *mai adâncă* a conceptului de *context* considerăm că ar fi bine să elucidăm „contextul” în care acesta a apărut ca o categorie, exprimată explicit sau implicit, necesară explicării /descrierii procesului de comunicare. Acest lucru pare că s-a întâmplat atunci când s-a constatat că semnificația propoziției (ca unitate lingvistică de bază) nu este suficientă pentru a considera actul de comunicare încheiat. Intuitiv, s-a perceput existența *unei părți de semnificație*, sau chiar a unei alte semnificații decât cea a propoziției, în altă parte, în afara semnificației strict literale a acesteia. Asta a marcat „incapacitatea” *semanticii* (al cărei obiect de studiu îl constituia tocmai semnificarea din perspectivă strict lingvistică) de a răspunde întrebărilor legate de *comunicare*. În aceste condiții s-a conturat o altă disciplină, *pragmatica*, care a încercat să răspundă acestor întrebări. În termeni foarte simpli, *pragmatica* a plecat de la premisa că există semne, în afara celor lingvistice, a căror semnificație se adaogă / modifică / înlocuiește chiar semnificația propoziției. Am putea spune, pentru început, că *suma* acestor semne

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

aducătoare de semnificație în raport cu o anumită propoziție a fost considerată a fi ceea ce numim acum *context*. Dacă în ceea ce privește propoziția (sentence), identificarea semnelor purtătoare de semnificație nu prezintă nici o dificultate, acestea fiind entități bine delimitate și definite de sistemul lingvistic, în cazul contextului, problema este mult mai complicată. Care sunt aceste semne a căror semnificație se ia în considerare? Ce natură au ele? Cum se descifrează semnificația lor? Semnificația propoziției se obține printr-un simplu act de decodificare. Sistemul / codul lingvistic pune, în principiu, într-o relație stabilă semnificatul cu semnificantul; altfel spus, obținerea semnificației semnelor lingvistice este un proces automat, problema eșecului, în acest caz, fiind aproape exclusă. Situația nu este aceeași în cazul contextului. Nu mai putem vorbi de un *sistem* omogen de semnificanți care, prin convenție, să trimită direct la semnificații corespunzătoare. Se pare, așadar, că nu (numai) prin decodificare se obține semnificația elementelor contextuale, ci prin *inferență*, proces rațional prin care, pe baza unor informații perceptibile, care constituie premisele, se obțin concluzii, pe care am putea să le considerăm semnificații indirecte ale semnelor care constituie contextul în cauză. Dacă contextul implică proces rațional, atunci el nu poate fi luat în calcul decât în cazul comunicării umane, intenționate. Apare evident faptul că cei doi actanți (cel puțin) ai unui act de comunicare se folosesc obligatoriu, pe parcursul schimbului verbal, de context, acesta devenind astfel un element necesar în schema procesului de comunicare, fără de care aceasta, comunicarea, nu ar putea avea loc.

Rădăcini mai îndepărtate ale contextului ar trebui poate căutate în dezbaterile filosofice privind funcțiile limbii ca sistem de semne, semnificația unui semn în general, a unui semn lingvistic în special și valoarea de adevăr a unei propoziții. Dintre multiplele funcții ale unei limbi naturale se pare că funcția *referențială* joacă un rol foarte important. Utilizând semnele lingvistice (și nu numai) omul se *referă* /

face trimitere la obiecte (în sensul cel mai larg) din lumea reală. Limba îi oferă un sistem de semne (concepele) care corespund tuturor *claselor* de obiecte din lumea reală. Dar în majoritatea schimburilor verbale în care este angajat, omul nu se referă la *clase* de obiecte, ci la un anumit exemplar al clasei, la un individ (în sensul cel mai larg) concret, real. Lumea din jurul nostru este în continuă transformare (*panta rhei – totul se află în continuă mișcare*, așa cum spunea Heraclitⁱ), suma trăsăturilor semantice ale unui obiect la momentul t_0 nu este identică cu aceeași sumă a lor la momentul t_1 . În interiorul unei clase, indivizii au în comun doar un set de mărci semantice, un nucleu semantic. De aceea, nu este posibil să folosești doar semnul care reprezintă clasa pentru a te referi la / a identifica un anumit individ al clasei, într-un anumit moment. Aici s-a făcut distincția între *semn tip* (care corespunde clasei de obiecte) și *semnul ocurență / token* care face referire concretă la un anumit individ al clasei. Dacă individul reprezintă o sumă unică, irepetabilă de trăsături semantice, această unicitate trebuie în mod necesar pusă în relație cu un anumit moment pe axa timpului. Se produce astfel diferențierea *propoziției de enunț*: propoziția poate fi considerată un *semn tip*, care face referire la o *clasă* de situații rupte de lumea reală; enunțul – ocurența - este o propoziție care „se întâmplă”/care este *rostită* la un moment unic, irepetabil și trimite la un individ / fapt / stare de lucruri unică și irepetabilă din lumea reală. Propoziția poate acoperi ca semnificație clasa de situații, nu situația reală, unică și irepetabilă pe care vorbitorul dorește să o evidențieze. De fapt, care este diferența explicită dintre *propoziție* și *enunț*, ce se întâmplă prin *rostitire* ? În plan abstract și tehnic putem spune că propoziția este unitatea de bază în lingvistică iar enunțul unitatea de bază în comunicare, sau că propoziția aparține *limbii*, în timp ce enunțul aparține *limbajului*. Altfel spus, propoziția este o entitate lingvistică abstractă care are un singur rol, acela de a explica / descrie sistemul lingvistic ca

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

sistem închis, fără nici o legătură cu lumea reală; în consecință și semnificația unei propoziții este dată doar de semnificația elementelor lingvistice ce o compun.

Propoziția nu este rostită de nimeni și nu este adresată nimănui; așadar, propoziția nu *comunică* nimic.

Enunțul, pe de altă parte, este o propoziție

- rostită de un emițător, la un anumit moment, într-un anumit loc
- adresată unui anumit receptor
- al cărei rost este acela de a comunica receptorului un gând unic și irepetabil al celui care a rostit-o

Se observă că, în timp ce propoziția constituie ea însăși un sistem (format din elementele lingvistice ce o compun), enunțul este doar o *parte* a unui sistem în care, alături de enunț, intră emițătorul și receptorul, intră timpul și locul în care acesta a fost produs. Iată câteva elemente care ar putea fi considerate ca făcând parte din *context*, care ar putea explica diferența dintre semnificația *propoziției* și cea a *enunțului*.

Dacă se consideră semnificația unei propoziții prin prisma valorii sale de adevăr (măsura în care semnificația propoziției corespunde unei stări de lucruri adevărate sau nu din lumea reală) observăm că aceasta, valoarea de adevăr, nu se poate verifica decât în cazul enunțului, care raportează propoziția la un *context* real, unic și irepetabil. Propoziția nu are valoare de adevăr pentru că ea se referă la o clasă de situații *posibile* în lumea reală și nu la o stare de lucruri reală, la un referent unic, perceptibil.

Pare atractivă o încercare de echivalare a *contextului* cu un set de *constrângeri* care acționează asupra semnificației unui enunț. Să considerăm propoziția *Vasile este bolnav* rostită de Mihai (un dușman al lui Vasile) pe data de 2.08.2005, la ora 14⁰⁰, în parcul central din Bacău, după o discuție cu Vasile și adresată Elenei (sora lui Vasile). Pare normal să credem că

semnificația pe care acest enunț o are pentru Maria depinde de *momentul în care se produce enunțul* (el nu va mai avea aceeași semnificație pe 04.08.2005), de *persoana care îl produce* (semnificația ar fi alta dacă Mihai ar fi prieten cu Vasile), de *loc* (dacă Mihai ar fi rostit această propoziție în spital, lângă patul lui Vasile interpretarea ar fi diferită), de *persoana careia îi este adresat enunțul* (să presupunem că Elena nu este sora lui Vasile) etc.

II. Contextul în teoria pertinenței

Teoria pertinenței este prima teorie pragmatică care își propune, și reușește, să explice complexul fenomen al comunicării (privită în special din perspectiva interpretului). Unul din elementele care o individualizează în contextul celorlalte teorii și studii este tocmai viziunea asupra contextului. Acesta încetează a mai fi un concept marginal, sugerat, implicit, nedefinit și nedelimitat care intră în joc ori de câte ori se întâmpină dificultăți în explicarea unor fapte de semnificație. În viziunea lui Sperber și Wilson (autorii teoriei), contextul devine parte integrantă, activă, necesară a procesului de comunicare; el joacă un rol la fel de important ca și enunțul în procesul de recuperare a semnificației acestuia. Moeschler afirmă că „teoria pertinenței este o adevărată teorie a contextului, ea făcând posibil proiectul de a defini pragmatica *ca o teorie a contextului*”ⁱⁱ. În studiile anterioare teoriei pertinenței, contextul era perceput ca un element invariabil, anterior enunțării, compus în principal din locul (mediul fizic), timpul și actanții implicați în actul de comunicare. El servea în special sarcinii de stabilire a referențelor și își termina rolul odată cu identificarea acestora. Această viziune era în strânsă dependență de modul în care era concepută semnificația enunțului. Pentru Sperber și Wilson, influența decisiv de Grice, semnificația unui enunț este echivalentă cu ceea ce a

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

intenționat să transmită producătorul enunțului prin adresarea aceluși enunț unui anumit interpret. Prima idee care se desprinde din această încercare de definire a semnificației, este aceea că interpretul nu poate fi niciodată sigur că ceea ce el a recuperat, prin interpretarea enunțului, este identic cu ceea ce producătorul enunțului a vrut să spună, deoarece intenția este o stare mentală a producătorului enunțului la care interpretul nu are acces direct. Emițătorul furnizează o serie de indici, verbali (enunțul), non verbali (gesturi, mimică) și paraverbali (întonație, ritm etc.) prin procesarea cărora interpretul să poată recupera, mai mult sau mai puțin fidel, intenția sa. Așadar, interpretarea enunțului nu mai înseamnă o simplă decodare de semne prin care comunicarea este asigurată 100% (conform modelului codului), ci un proces creativ, de construcție prin care interpretul, pe baza indicilor furnizați de emițător, *deduce / inferează* ceea ce acesta a vrut să spună (speaker's meaning / vouloir direⁱⁱⁱ). Acest proces rațional de inferență are un caracter non demonstrativ; concluzia rezultată nu se impune cu necesitate (nu este unică), ca în cazul operațiilor logice, ci pare a fi cea mai probabilă, din mai multe posibile, în contextul în care se desfășoară procesul deductiv. În strânsă relație cu viziunea conform căreia semnificația enunțului este echivalentă cu ceea ce vrea să spună emițătorul, se află o altă idee dezvoltată de teoria pertinentei (idee preluată de asemenea de la Grice) aceea că actul de comunicare are un caracter intenționat și acest lucru este făcut manifest / evident receptorului de către emițător (este ceea ce autorii teoriei numesc *comunicare ostensiv-inferențială*; Strawson a fost primul care a afirmat că pentru a fi autentică comunicarea trebuie să fie deschisă / transparentă^{iv}). Sperber și Wilson susțin că „Pentru a reuși, un act de comunicare ostensivă trebuie să atragă atenția destinatarului. În acest sens, un act de ostensiune înseamnă a solicita atenția acestuia”^v. Aceste două elemente fundamentale care constituie temelia pe care s-a construit teoria pertinentei (recuperarea semnificației unui

enuț înseamnă *a citi mintea enunțătorului* pentru a identifica intenția lui de comunicare; emițătorul furnizează indici prin interpretarea cărora interpretul să-și dea seama că semnul / semnele produse de interpret sunt intenționat adresate lui, interpretului) constituie în același timp și prima dovadă că în teoria pertinentei contextul este așezat la temelia procesului de interpretare. Un enunț este generat de o intenție care este o stare mentală unică și irepetabilă, ce nu poate fi captată decât dacă interpretul este martorul indicilor, unici și irepetabili, produși de emițător, adică dacă el, interpretul, receptează enunțul (inclusiv în enunț și semnele non și paraverbale care îl însoțesc) în contextul producerii lui. Interpretul nu precede la prelucrarea enunțului, decât dacă este sigur că acesta îi este adresat lui, fapt ce se poate constata doar dacă el, interpretul, se află acolo unde indicii sunt produși, în acel context. Indicele cel mai complex dintr-un set de indici care vehiculează intenția emițătorului, este enunțul lingvistic. Dacă indicii non și paraverbali verbali, cum ar fi o anumită intonație, expresie a feței, un anumit gest, direcția privirii etc., vehiculează o semnificație ușor de interpretat, lipsită de regulă de ambiguitate, nu același lucru se întâmplă în cazul enunțului. Acesta este alcătuit la rândul lui dintr-un ansamblu de semne lingvistice, de regulă polisemantice, care pot trimite la referenți diferiți. Cu alte cuvinte, același enunț lingvistic poate face trimitere la diverse stări de lucruri din lumea reală. Se naște imediat întrebarea cum își dă seama interpretul la care din stările de lucruri, la care enunțul poate face trimitere, se referă emițătorul? Teoria pertinentei oferă un răspuns satisfăcător la această întrebare. Interpretul deduce, printr-un proces inferențial specializat, cea mai pertinentă ipoteză dintre cele posibile. Ipoteza cea mai pertinentă este cea care produce asupra interpretului cele mai importante efecte cognitive / contextuale necesitând pentru aceasta cel mai mic efort de prelucrare. Acest principiu este fundamental pentru teoria

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

pertinenței. El scoate în evidență două aspecte care subliniază rolul contextului în interpretare:

1. pentru ca un enunț să suscite atenția interpretului, el trebuie să producă asupra acestuia anumite efecte numite contextuale (în prima variantă a teoriei^{vi}) sau cognitive (în studiile ulterioare^{vii}); Sperber și Wilson identifică mai multe tipuri de efecte contextuale/cognitive: *implicațiile contextuale* (ipoteze noi asupra lumii care constituie output-ul procesului de interpretare), *întărirea convingerii în valoarea de adevăr a unor ipoteze anterioare, revizuirea sau abandonarea unor ipoteze anterioare*. Toate aceste tipuri de efecte sunt în fapt concluzii care au premisele situate în două zone distincte: una din premise (un set) este constituită din sensul enunțului lingvistic, iar cealaltă (celălalt set) este furnizată de context. Efectele contextuale / cognitive sunt implicații sintactice, cu alte cuvinte ele derivă cu necesitate din două premise. Numai informațiile noi provenite din sensul enunțului sau numai informațiile vechi furnizate de context, nu pot conduce la deducerea unui asemenea efect. Efectul se obține prin *contextualizarea* lui P (propoziție) în C (context)^{viii}, adică prin procesarea informației noi într-un context. Prin urmare, contextul încetează a fi o anexă, un element colateral al comunicării, el devine condiția necesară a acesteia.

2. interpretarea presupune un efort de procesare, efort care implică capacitățile de percepție, de memorare (de accesare a informațiilor memorate), de inferare ale interpretului. Din moment ce interpretarea enunțului lingvistic și a semnelor non și paraverbale care-l însoțesc, se realizează de regulă printr-o simplă decodare, rezultă că, de fapt, problema efortului se pune în relație, în primul rând, cu construirea contextului în care enunțul va fi prelucrat, a acelor premise care, împreună cu enunțul (sensul lui), să conducă la formularea concluziei finale. Așadar, contextul joacă un rol fundamental și în ce privește efortul de interpretare.

Afirmația că una din cele două premise pe baza cărora se deduce concluzia finală (output-ul procesului de interpretare), este luată din context, ne conduce către ideea că acesta, contextul, ar fi format dintr-un set de propoziții. Iată cum este el definit, pentru prima dată în istoria pragmaticii, de către Sperber și Wilson: „Ansamblul premiselor utilizate pentru interpretarea unui enunț... constituie ceea ce se numește context. Un context este o construcție psihologică, un subsamblu de ipoteze pe care interpretul le are despre lume. ... aceste ipoteze, și nu starea reală a lumii, afectează interpretarea unui enunț. Astfel definit, un context nu conține numai informații asupra mediului fizic imediat sau referitoare la enunțurile precedente: previziunile, ipotezele științifice, credințele religioase, amintirile, prejudecățile culturale, supozițiile privind starea mentală a locutorului joacă de asemenea un rol în interpretare”^{six}. Cel puțin trei concluzii foarte importante putem desprinde din această definiție:

1) contextul nu se mai referă la obiecte și stări de lucruri din lumea reală, el nu este o sumă de obiecte fizice ci de propoziții / ipoteze, pe care un individ le are în minte sau le inferează, despre obiectele și stările de lucruri din lumea în care trăiește, în relație cu sensul enunțului produs; așadar contextul are ca sursă memoria individului, memorie care se pare că are trei componente: memoria de lungă durată, unde sunt stocate informațiile enciclopedice; memoria de scurtă durată, unde se depozitează informațiile rezultate din interpretarea enunțurilor imediat anterioare; memoria operativă a dispozitivului deductiv, unde se află pentru o foarte scurtă perioadă (de ordinul secundelor) informațiile curente cu care operează mecanismul deductiv (printre care ipotezele rezultate din percepția mediului fizic în care are loc comunicarea). Cu cât este mai mare capacitatea și accesibilitatea acestor memorii la nivelul unui individ, cu atât crește capacitatea lui de a construi contexte, deci de a interpreta enunțuri. Contextul devine astfel rezultatul unui proces de selectare și sinteză a

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

unui set de propoziții, din tot ceea ce știe și ce poate percepe individul la un moment dat, propoziții care au o legătură semantică cu enunțul produs. În articolul *Theories and Uses of Context in Knowledge Representation and Reasoning*, Paolo Bouquet, referindu-se la faptul că majoritatea proceselor cognitive sunt contextuale, consideră că informațiile asupra cărora acționează procesele raționale (inferențiale) constituie doar un subset al cunoștințelor globale pe care individul le are; niciodată nu facem uz de tot ce știm, ci doar de o mică parte. El definește contextul ca fiind „acea parte din starea globală a unui individ ce se utilizează într-un proces rațional în legătură cu un anumit scop”^x

2) contextul nu mai este un dat obiectiv, ceva comun (identic) mai multor indivizi; fiind o construcție psihologică, el este strict dependent de particularitățile psihologice ale individului în cauză. Este deci posibil ca doi indivizi aflați în postura de a interpreta un enunț ce le-a fost adresat să producă interpretări mai mult sau mai puțin diferite. Nu trebuie să înțelegem însă că indivizii care se află în același spațiu cultural își formează ipoteze total diferite asupra lumii în care trăiesc; capacitățile perceptive și mecanismele raționale ale indivizilor nu sunt identice, dar sunt comparabile. Dacă nu ar fi așa, comunicarea nu ar fi posibilă.

3) ipotezele asupra lumii sunt furnizate de mecanismele perceptive și raționale ale individului; Acestea se află într-o stare activă permanentă, prin urmare produc în permanență ipoteze. Altfel spus, contextul unui individ este într-o continuă dinamică, el se modifică în permanență. De aceea, același enunț adresat aceluiași individ în aceleași circumstanțe fizice, dar în momente diferite, poate avea interpretări diferite.

Plecând de la aceste date despre context, vom încerca să parcurgem traseul unui proces de interpretare a unui enunț, urmărind rolul pe care îl joacă contextul în acest proces.

Sperber și Wilson pun la baza comunicării ostensiv-inferențiale trei principii fundamentale:

- **Principiul cognitiv al pertinentei:** *Sistemul cognitiv uman are tendința permanentă de maximizare a pertinentei*
- **Principiul comunicativ al pertinentei:** *Orice stimul ostensiv vehiculează o prezumție a propriei sale pertinente optimale* (originea acestui principiu pare să se afle în observația exprem de importantă pe care Grice o face în *William James Lectures*: "actul însuși de comunicare suscită așteptări pe care ulterior le exploatează"^{xi})
- **Principiul pertinentei optimale:** *Un stimul ostensiv e optim pertinent pentru un receptor dacă și numai dacă:*
 - *este suficient de pertinent pentru a merita efortul de prelucrare a lui de către receptor*
 - *este cel mai pertinent stimul compatibil cu capacitățile și preferințele locutorului*^{xii}

Aceste principii afirmă de fapt următoarele lucruri:

- individul urmărește în permanență să-și modifice starea de cunoștințe asupra lumii, cu alte cuvinte, să-și dezvolte continuu capacitatea de a construi contexte în care să poată interpreta enunțuri noi
- orice act de comunicare ostensiv / intenționat are la bază prezumția că, prin finalizarea lui (prin interpretarea enunțului), se vor obține anumite efecte cognitive / contextuale cu un efort minim, cu alte cuvinte, se va modifica nivelul de cunoștințe al interpretului
- relevanța enunțului este în funcție de capacitățile și preferințele locutorului; locutorul este deci responsabil, cel puțin într-o anumită măsură, de efectele cognitive pe care enunțul le va avea asupra interlocutorului;

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

Plecând de la aceste observații, remarcăm faptul că locutorul, în funcție de intențiile, de preferințele sale, trebuie să producă un set de stimuli care să-l ajute pe interlocutor să obțină efectele cognitive pe care el, locutorul, le dorește. Dacă locutorul este cel care controlează, într-o anumită măsură, efectele cognitive pe care interlocutorul le deduce, rezultă că el controlează și premisele din care aceste efecte rezultă. Una din premise, cea care conține informația nouă, este furnizată de către locutor direct prin enunț. Întrebarea este cum controlează locutorul informația veche a interlocutorului din care acesta trebuie să desprindă cealaltă premisă? El nu poate face acest lucru decât dacă *știe ce știe interlocutorul*, adică, dacă contextul locutorului și interlocutorului se suprapun într-o anumită măsură, au în comun o anumită cantitate de informații și ambii actanți sunt conștienți de acest lucru (fiecare știe că celălalt știe că el știe). Această *teorie a cunoștințelor comune* (numite *connaissance commune* de către Moeschler, *savoir commun* de către Lewis, *savoir mutuel* de către Schiffer^{xiii}) are la bază ideea conform căreia „comunicarea verbală nu este posibilă, decât dacă ea se bazează pe un anumit număr de fapte sau de propoziții, pe care interlocutorii le consideră reciproc adevărate și care nu au nevoie să fie explicitate. Exemplu clasic al acestui tip de manifestare, în plan lingvistic, este constituit din presupuzițiile pragmatice, definite ca propoziții despre care locutorul crede că interlocutorul le crede adevărate iar interlocutorul este determinat să creadă că locutorul le crede adevărate”^{xiv}. Teoria pertinentei nu susține condiționarea comunicării de existența unor asemenea cunoștințe care trebuie să fie comune (context comun) locutorului și interlocutorului; chiar dacă ar exista, acest lucru ar fi imposibil de demonstrat. Locutorul nu poate fi sigur de ceea ce știe interlocutorul și invers. Sperber și Wilson susțin că ceea ce locutorul și interlocutorul împărtășesc este un *mediu cognitiv reciproc* (environment cognitif mutuel)^{xv} format din toate ipotezele ce sunt manifeste la un moment dat, atât locutorului,

cât și interlocutorului (adică ipotezele ce pot rezulta din percepție, din memorie, sau prin inferență). Așadar, despre acest context care condiționează reușita unui act de comunicare nu se mai poate spune că este alcătuit din ipoteze identice, comune celor doi actanți, ci din ipoteze ce pot fi percepute, accesate sau inferate în egală măsură de către aceștia. Contextele a doi indivizi nu pot fi identice, chiar dacă aceștia trăiesc în același mediu fizic, deoarece capacitățile lor cognitive (perceptive, de memorare, inferențiale) nu sunt identice. Prin urmare, nu putem susține afirmația că locutorul controlează contextul interlocutorului. El contează doar, pe baza experienței comune anterioare, pe capacitatea interlocutorului de a construi un context cât mai apropiat de al său, pentru a deduce intenția sa de comunicare.

Să considerăm un moment t_0 (înțelegem aici prin *moment* durata unui schimb verbal) în care locutorul (L), urmărind să atingă un anumit scop, dorește să comunice ceva interlocutorului (I). Pentru a face publică (pentru a exprima) această intenție, L are la îndemână structuri lingvistice și mijloace non-lingvistice, prin combinarea cărora poate obține un *enunț* (în sens larg) unic, cel mai pertinent posibil. Dacă enunțul trebuie să fie unic (pentru a exprima intenția unică pe care L o are la momentul t_0) înseamnă că libertatea de mișcare a L în structurarea enunțului este supusă unui set unic de constrângeri specific aceluiși moment t_0 . Pare evident că aceste constrângeri sunt determinate de contextul construit de către locutor la momentul t_0 . Încercăm să evidențiem rolul restrictiv pe care îl joacă, în producerea enunțului, supoziția locutorului (setul de ipoteze pe care L îl are) privind capacitatea interlocutorului de a construi, accesa și face uz de *mediul cognitiv reciproc*, corespunzător enunțului produs la momentul t_0 ; din această perspectivă, L are la îndemână două posibilități: 1) să producă un enunț lingvistic cât mai explicit posibil, pentru a oferi I informația necesară interpretării acestuia, atunci când L consideră că I nu poate construi

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

contextul necesar extragerii premiselor necesare interpretării enunțului (din diverse motive: supoziția unor capacități perceptive și / sau inferențiale reduse, cultură generală /memoria enciclopedică săracă) etc. În această situație L trebuie să ia în calcul următoarele: o formulare lingvistică foarte explicită înseamnă o secvență liniară cu multe concepte, al cărei sens, datorită capacității reduse a memoriei operaționale, riscă să nu fie integral decodat și, oricum, să implice un efort mare de prelucrare, reducând astfel relevanța enunțului; pe de altă parte, dacă L se înșală asupra capacității I de a construi contextul potrivit, un enunț lingvistic exagerat de explicit poate fi interpretat ca ofensator de către I, ceea ce poate conduce la o interpretare generală a enunțului pe care L nu o dorește; 2) să producă un enunț cât mai simplu, furnizând I doar informația nouă și indicii necesari construirii contextului potrivit, atunci când L consideră că el și I împărtășesc mediul cognitiv care să-i permită acestuia din urmă să interpreteze corect, din perspectiva L, enunțul. În această a doua situație, în condițiile în care supoziția L este greșită (privind dimensiunea mediului cognitiv reciproc), există riscul ca I să nu poată desprinde premisele contextuale necesare prelucrării enunțului (pe care a contat L) și să ajungă astfel la o interpretare diferită de așteptările L. Și în acest caz enunțul poate apărea ca lipsit de relevanță (necesitând un efort mare de căutare a premiselor contextuale) și considerat ofensator.

Observăm cât de important e mediul cognitiv reciproc în producerea unui enunț și de ce el este unic (forme publice diferite ale aceleași intenții conduc la interpretări diferite). Forma publică pe care o ia un enunț e supusă, la nivelul L, mult mai multor constrângeri care nu fac obiectul acestui studiu.

Pus în fața unui enunț produs de L, I efectuează, aproape simultan, următoarele operațiuni:

- prelucrează indicii verbali și non și paraverbali care au fost produși de L cu scopul de a-i transmite interlocutorului că enunțul i-a fost adresat intenționat

lui; această procesare se realizează utilizând codurile care funcționează în comunitatea lingvistică și culturală din care cei doi fac parte precum și ipotezele contextuale pe care I le construiește, simultan cu producerea enunțului, prin mecanismele de percepere a mediului fizic în care se produce schimbul verbal (I își formează un set de ipoteze din perceperea unor semne cum ar fi: poziția corpului L în raport cu I, un eventual gest cu mâna, direcția privirii, anumite cuvinte și structuri pe care le conține enunțul etc.)

- decodează enunțul lingvistic producând un număr de forme logice incomplete semantic, număr care depinde de polisemia conceptelor, de ambiguitățile morfologice și sintactice ale enunțului, de ipotezele pe care I le are stocate în memoria enciclopedică cu privire la aceste lucruri (acest ultim element constituie ceea ce Chomski numește *competență lingvistică*) etc. Un enunț ca *Dă-mi broasca* are, pentru un I competent, trei forme logice generate de cele trei sensuri posibile ale conceptului broască: 1) animal, 2) plantă arborescentă exotică, 3) mecanism montat la ușă^{xvi}. Un enunț ca *Bătrânul duce o poartă* are două forme logice după cum conceptul *duce* este interpretat ca substantiv (caz în care *o* este pronume personal iar *poartă* verb), sau ca verb (caz în care *o* este articol nehotărît iar *poartă* substantiv).
- elimină ambiguitățile, atribuie referenți conceptelor polisemantice și elementelor deictice / indexicale (pronume, adverbe etc.) obținându-se așa-numita formă propozițională explicitată, completă din punct de vedere semantic; acest lucru se realizează de fapt simultan cu producerea formelor logice prin contextualizarea acestora, adică prin *confruntarea* lor cu ipotezele extrase din mediul fizic în care se desfășoară comunicarea. Deseori, în cazul unui enunț eliptic (pe

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

care L îl produce contând pe capacitatea I de a se folosi de context) I trebuie să depună un anumit efort pentru a infera care dintre ipotezele contextuale este cea care îl ajută în stabilirea referentului. În poziția de interpret a enunțului *Are 10 metri?* produs de un trecător oarecare, interlocutorul (aflat cu câinele la plimbare) trebuie să confrunte câteva ipoteze extrase din câmpul său perceptibil cu sensul enunțului lingvistic (care trimite doar la *ceva care are lungime*) până ajunge la concluzia că referentul cel mai pertinent este lesa câinelui.

- dacă forma propozițională rezultată, în urma utilizării ipotezelor din *contextul inițial* (compus de regulă din ipoteze rezultate din prelucrarea enunțurilor imediat anterioare și din mediul fizic perceptibil) nu răspunde direct prezumției de relevanță, I procedează la construcția altor contexte utilizând ipotezele stocate în memoria enciclopedică. Accesarea acestor ipoteze se face prin intermediul conceptelor ce compun forma propozițională. Cele mai relevante ipoteze, astfel accesate, devin premise contextuale care, împreună cu ipoteza ce constituie sensul enunțului lingvistic, generează concluzia implicată, construcția cea mai apropiată de mesajul pe care L a dorit să-l transmită.

Din această succintă prezentare a relației semnificație – context, așa cum este ea văzută de către autorii teoriei relevanței, încercăm să desprindem câteva concluzii:

- având în vedere diferența dintre semnificația curentă a noțiunii de context și modul în care el este definit de către teoria relevanței, considerăm că ar trebui, ca și în cazul noțiunii de relevanță, să facem o disociere între noțiunea folosită în limbajul obișnuit și o noțiune tehnică utilizată în pragmatică;

- prin această viziune integratoare asupra contextului și prin utilizarea principiului pertinentei, se explică fenomene lingvistice care anterior au fost tratate și explicate separat: elementele indexicale / deictice, presupuziția, conotația, ironia etc.
- teoria pertinentei se referă cu precădere la situația conversației naturale în care actanții se află față-în-față la momentul t_0 , adică împărtășesc un set de ipoteze oarecum similare furnizat de același mediu fizic în care se desfășoară comunicarea; pornind de la principiul conform căruia „comunicarea pune în joc manifestarea și recunoașterea intențiilor”^{xvii} și de la faptul că intențiile sunt cele care determină comportamentul, putem spune că pentru a interpreta un enunț (a recupera intenția L) trebuie să descifrăm comportamentul locutorului, prin urmare trebuie ca interpretul să fie martorul acestui comportament. Această concepție stă la baza unei teorii cognitive moderne numită *Theory of Mind / Mind Reading*.
- contextul nu mai este ceva care se află în mod obiectiv present, un fundal la care se raportează enunțul; el se construiește simultan cu procesul de interpretare fiind parte și condiție necesară a acestuia. Depinzând de capacitatea interpretului de a construi contextul de interpretare, comunicarea poate eșua. Deseori se întâmplă ca output-ul procesului de interpretare să nu fie o singură concluzie contextuală „puternică”; ea poate fi însoțită de o serie de alte concluzii cu o forță mai scăzută.

III. Concluzii

Interesul pe care îl prezintă în ultimele decenii teoria comunicării, și implicit pragmatica, a generat o multitudine de

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

studii privind contextul. Diversitatea abordărilor scoate în evidență complexitatea conceptului. Ca o remarcă generală, problema dependenței interpretării de context se pare că este aproape unanim acceptată. Diferențele apar atunci când se încearcă definirea și delimitarea conceptului.

Am putea spune că, în linii mari, contextul este văzut de-a lungul timpului ca fiind constituit din:

- cunoștințe
- situație
- text sau
- o combinație a acestora

Considerăm că definirea contextului este o etapă teoretică ce trebuie să succedă celei de definire a semnificației. Dacă semnificația are înțelesuri diferite de la un cercetător la altul atunci părerile despre context nu pot fi decât diferite. Dacă ea nu este clar delimitată în mintea unui cercetător, atunci el, pe parcursul studiilor sale, nu este consecvent cu sine.

Cercetătorul, plasat cu fermitate în zona comunicării umane, în poziția interpretului, ar trebui, poate, să ia în considerare următoarele semnificații:

- semnificația stării mentale pe care locutorul intenționează să o transmită unui anumit interlocutor (conținutul semantic al gândului respectiv): este personală (este o entitate psihologică și nu socială), unică și irepetabilă; nu e vehiculată de un stimul pe care interlocutorul să-l poată percepe; de regulă, nu se poate recupera integral de către interlocutor (mai bine spus, interlocutorul nu poate fi niciodată sigur că ceea ce el a înțeles este ceea ce locutorul a vrut să comunice).
- semnificația literală a propoziției enunțate (a enunțului lingvistic): este accesibilă datorită faptului că este vehiculată public printr-un stimul direct perceptibil de către interlocutor; stimulul este unul lingvistic, aparține unui sistem / unei convenții fiind astfel repetabil.

Această semnificație se recuperează integral de către orice interlocutor cu competență lingvistică (în limba naturală respectivă).

- semnificația tuturor celorlalți stimuli care însoțesc propoziția enunțată sau la care trimite locutorul prin semnele lingvistice care intră în structura propoziției enunțate; această semnificație complexă (datorită numărului relativ mare de stimuli și a diversității lor) se vehiculează prin stimuli direct perceptibili de către interlocutor, stimuli intenționat produși pentru a fi receptați de către acel interlocutor, și nu altul. Ea este unică cel puțin din următoarele motive: 1) datorită unicității individului (care produce semnele non-lingvistice ce însoțesc propoziția enunțată într-un mod unic – chiar dacă semnele respective fac parte dintr-o convenție); 2) datorită faptului că unele semne lingvistice trimit la referenți care se află în mediul fizic perceptibil comun al locutorului și interlocutorul, referenți a căror valoare (suma trăsăturilor ce-i individualizează) este dependentă de parametrii temporali și spațiali în care se rostește propoziția (care sunt unici); 3) semnele de ordin superior la care locutorul îl trimite pe interlocutor, prin propoziția enunțată, nu pot fi descoperite decât de către interlocutorul respectiv, care procesează simultan toate semnele produse de către locutor. Recuperarea acestei semnificații depinde de capacitățile perceptive, raționale și cognitive ale interlocutorului.

Este lesne de observat că ceea ce constituie produsul final al interpretării unui enunț (în sens larg) este aceea semnificație ce rezultă în urma procesării tuturor stimulilor produși de către locutor, semnificație care trebuie să se apropie cel mai mult de ceea ce locutorul a dorit să comunice. Această semnificație se constituie ca urmare a unei interacțiuni simultane și complexe

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

a celor două tipuri de semnificații ale căror vehicule sunt publice, perceptibile. Aici intervine și contextul: în *etapa* (spunem etapă dar nu trebuie să uităm că procesul de interpretare este simultan) de obținere a semnificației literale a enunțului, contextul are o contribuție redusă, el limitându-se doar la ipotezele rezultate din percepția mediului fizic înconjurător care sunt parte a procesului de identificare a referenților; intervenția masivă și complexă a contextului, cu toate componentele sale, se produce în *etapa* prelucrării combinate a tuturor stimulilor produși de către locutor. Folosind semnificația literală a enunțului, raportată la semnificația tuturor celorlalți stimuli produși și la contextul general pe care interlocutorul îl are sau îl poate construi în legătură cu acești stimuli precum și anumite principii extra lingvistice, care stau la baza interacțiunii umane (principiul de cooperare, principiul pertinentei), interpretul produce o semnificație generală care este cea mai apropiată posibil de intenția de comunicare a locutorului.

Considerăm de asemenea că, pentru a realiza o abordare coerentă și consecventă a problemei contextului, trebuie plecat de la identificarea tipurilor posibile de comunicare. Cel puțin două criterii de clasificare ar putea fi considerate: relația dintre contextul de enunțare și cel de interpretare (prin context avem aici în vedere doar coordonatele centrului deictic: timp, spațiu și persoane); calitatea interpretului (dacă el este cel vizat de către producătorul enunțului, cel căruia enunțul i-a fost adresat intenționat, sau nu).

Putem identifica următoarele tipuri de comunicare:

- orală, unde întâlnim cel puțin două situații
 - producerea și interpretarea au loc în același centru deictic iar interpretul este persoana căreia enunțul i-a fost intenționat adresat; ne aflăm în situația conversației naturale, față-în-

față, situație în care contextul are cea mai complexă structură și un rol maxim în comunicare. Interpretul este *martor* al tuturor semnelor care se produc în actul de comunicare. Este tipul de comunicare pe care este construită teoria pertinenței.

- producerea și interpretarea au loc în același timp dar în locuri diferite (convoorbirea telefonică), interpretul fiind cel vizat de locutor. Este un alt tip de comunicare în care contextul nu mai are același rol și aceeași structură; producătorul și interpretul nu mai pot face uz de indici verbali și non-verbali pentru referirea la mediul fizic în care enunțul se produce. Interpretul nu este *martor* al evenimentelor vizuale cu efect asupra comunicării. Este posibilă apariția unor confuzii legate de identificarea greșită a referențelor la care trimit pronumele personale *eu* și *tu*.
- scrisă
 - producerea și interpretarea au loc în același timp dar în medii fizice diferite (comunicarea prin internet); interpretul este cel vizat de către locutor;
 - producerea și interpretarea au loc în centre deictice diferite (momente diferite și medii fizice diferite), interpretul fiind cel vizat de către locutor; este cazul comunicării prin scrisori;
 - producerea și interpretarea au loc în centre deictice diferite; enunțul nu este adresat unui anumit interpret ci unei mase de interpreți, pe care producătorul enunțului nu-i cunoaște. Este o situație de comunicare aparte, expusă

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

cel mai mult eșuării datorită faptului că în procesul de producere-interpretare nu se poate conta, în general, pe un context comun. Este cazul textelor literare.

Dacă am analiza comunicarea din perspectivă strict semiotică, am putea ajunge la concluzii ciudate privind contextul. Din această perspectivă, un proces de comunicare se reduce la producerea și interpretarea unor semne, sau poate ar fi mai bine să spunem că el constă în producerea și emiterea unor semne (la nivelul locutorului) și receptarea și producerea altor semne (la nivelul interlocutorului); prin *producere* înțelegem aici actul de naștere a semnului, la nivel mental și nu procesul de transfer al semnului din domeniul mental în cel public. Interpretul este așadar pus nu în fața unui semn (set de semne) și a unui context, ci pur și simplu în fața unui sistem de semne care are o semnificație unitară. În categoria semne includem *orice ceva care trimite la altceva*, deci și semnele mentale. Interpretarea ar putea fi astfel explicată pornind de la concepția despre semn a lui Peirce: ea ar consta în producerea unui șir de interpretanți care s-ar opri atunci când s-ar obține interpretantul pertinent (evident ar trebui făcută referire și la anumite principii extra lingvistice care ar sta la baza acestui proces).

Să ne imaginăm o formă de comunicare umană rudimentară, prin gesturi, expresia feței, direcția privirii etc. Care ar fi *semnul principal* și care ar fi *contextul*? De ce ar trebui să facem disocierea *enunț / context* în condițiile în care, pentru a comunica, omul face uz de toate sistemele de semne pe care le are la îndemână: lingvistice, non-lingvistice, mentale (ne referim la totalitatea semnelor mentale pe care individul le are în memorie)? Ce altceva este contextul dacă nu o combinație complexă de semne?

Faptul că șirul întrebărilor ar putea continua la infinit este poate o dovadă în plus că cercetarea pragmatică focalizată

pe context este abia într-o fază incipientă. Complexitatea fenomenului de comunicare determină a arie foarte vastă și diversificată a interpretărilor, care are la o extremă dependența totală de context, iar la cealaltă inexistența acestuia.

BIBLIOGRAFIE

Assimakopoulos, S. „Context Selection and Relevance”,
stavros@ling.ed.ac.uk

Balotă, Nicolae, *Opera lui Tudor Arghezi*, Editura Eminescu, 1979

Bourgeois-Gironde, S. (2005): *Les formes de l'indexicalité. Langage et pensée en contexte*, Paris, Editions rue d'Ulm

Deely, John, *Bazele semioticii*, Editura „ALL“, București, 1997

Eco, Umberto, *Limitele interpretării*, Editura „Pontica“, Constanța, 1996

Edmonds, B. (2000): „What if All Truth is Context-dependent”,
<http://www.cpm.mmu.ac.uk/~bruce>

Leech, G. (1990): *Semantics. The Study of Meaning*, London, Penguin Books

Levinson, St. C. (1983): *Pragmatics*, Cambridge University Press

Lyons, J. (1978): *Éléments de sémantique*, traduit par Jaques Durand, Paris, Librairie Larouse

Lyons, J. (1995): *Linguistic Semantics: An Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press

Manu, Emil, Tudor Arghezi, *Cadențe*, Editura „Albatros“, București, 1977

CONTEXTUL ÎN TEORIA PERTINENȚEI

Marcus, Solomon, *Întâlnirea extremelor. Scriitori-în orizontul științei*, Editura „Paralela 45“, Pitești

Macoviciciuc, Vasile, *Inițiere în filosofia contemporană*, Editura „Universal Dalsi“, București, 1999

Moeschler, J; Reboul, A. (1999): *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Coordonarea traducerii Carmen Vlad și Liana Pop, Cluj, Echinoc,

Moeschler, J., “La Pragmatique apres Grice: contexte et pertinence”, www.unige.ch/senses/linge/moeschler/publication_pdf/gric.pdf

Plett, Heinrich, *Știința textului și analiza de text*, Editura „Univers“, București, 1983

Predeli, St. (1998): în *Mind and Language*, vol. 13, No.3, “Utterance, Interpretation and the Logic of Indexicals”,

Ricoeur, Paul, *Eseuri de hermeneutică*, Editura „Humanitas“, București, 1995

Schlenker, P., „Context of Thought and Context of Utterance”, jeannicod.ccsd.fr/documents/disk0/00/00/04/63

Sperber, D.; Wilson, D. (1986): *La pertinence. Communication et cognition*, traduit de l’anglais par Abel Gerschenfeld et Dan Sperber, Paris, LES EDITIONS DE MINUIT

Stănculescu, Traian D., *La început a fost semnul. O altă introducere în semiotică*, Editura „Performantica“, Iași, 2004

Wilson, D.; Sperber, D. (2004): în *Handbook of Pragmatics*, „Relevance Theory”, Oxford: Blackwell, 607 – 632

xxx Noul Testament și Psalmii, Gute Botschaft Verlag, Dillenburg, 1990

NOTE

- ⁱ Sowa, J. F. (2005): “Signs, Processes and Language Games”, www.philosophyonline.co.uk/pages/lang.htm
- ⁱⁱ Ibidem, p. 7
- ⁱⁱⁱ Sperber, D.; Wilson, D. (1986): *La pertinence. Communication et cognition*, traduit de l’anglais par Abel Gerschenfeld et Dan Sperber, Les Eds. De Minuit, Paris, p. 39
- ^{iv} Ibidem, p.52
- ^v Ibidem, p. 234
- ^{vi} Ibidem, p. 168
- ^{vii} Wilson, D.; Sperber, D. (2004): „Relevance Theory”, în *Handbook of Pragmatics*, Oxford: Blackwell, 607 – 632, versiune electronică, <file//A:\Relevance%20theory.htm>, p. 3
- ^{viii} Apud. Sperber, D.; Wilson, D., op. cit., p 168
- ^{ix} Ibidem, p. 31
- ^x Bouquet, P., Ghidini, P., Giunchiglia, F., Blanzieri, E. (2002): “Theories and Uses of Context in Knowledge Representation and Reasoning”, bouquet@cs.unin.it, p.5
- ^{xi} Apud. Sperber, D.; Wilson, D., op. cit., p.63
- ^{xii} Apud. Wilson, D.; Sperber, D., op. cit., p. 9
- ^{xiii} Apud. Sperber, D.; Wilson, D., op. cit., p. 34
- ^{xiv} Apud. Moeschler, J., op. cit., p. 6
- ^{xv} Apud. Sperber, D.; Wilson, D., op. cit., p. 70
- ^{xvi} *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1975
- ^{xvii} Apud. Sperber, D.; Wilson, D., op. cit., p. 43